

PIOTR NITECKI

NOWE „ORDO EXSEQUIARUM” A PASCHALNE MISTERIUM CHRYSYSTUSA

Treść: Wstęp; I. Paschalna symbolika obrzędów pogrzebowych; II. Paschalne misterium Chrystusa w tekstach modlitw; III. Obrzędy żałobne a dynamizm paschalny sakramentów; IV. Elementy paschalne w obrzędach pogrzebowych dzieci; Zakończenie.

WSTĘP

Po chwalebnyim zmartwychwstaniu Chrystusa śmierć ludzka nabrała nowego wymiaru. Stała się paschalnym przejściem do życia wiecznego z Chrystusem. Dotychczasowa jednak liturgia obrzędów pogrzebowych przez długi czas zbyt mało podkreślała tę prawdę. Była to liturgia raczej bojaźni przed sądem Bożym, nastawiona w szczególny sposób na prośbę o spokój wiekuisty dla duszy zmarłego niż na wiarę w zmartwychwstanie. Okres *aggiornamento* w życiu liturgicznym Kościoła po ostatnim Soborze przyniósł m. in. reformę i w tej dziedzinie obrzędów kościelnych.¹

Sobór Watykański II dążąc do odnowy liturgii stwierdził, iż „ma ona polegać na takim układzie tekstów i obrzędów, aby jasniej wyrażały święte tajemnice, których są znakami, i aby lud chrześcijański, o ile to możliwe, łatwo mógł je zrozumieć i uczestniczyć w nich w sposób pełny, czynny i społeczny”

¹ *Ordo Exsequiarum, editio typica*, Typis Polyglottis Vaticanis 1969. Dokument cytowany jest dalej w tekście jako OE z odpowiednim numerem paragrafu (przekład własny). Teologia nowego *Ordo Exsequiarum* posiada już swoją literaturę. Specjalne numery poświęciły temu tematowi m. in. „Ephemerides Liturgicae” (1970 r. nr 2—3), „La Maison-Dieu” (1970 r. nr 101), „Rivista Liturgica” (1971 r. nr 3) oraz „Ruch Biblijny i Liturgiczny” (1974 r. nr 1—2).

(KL 21). Posoborowe przepisy liturgiczne zreformowały kolejno liturgię wszystkich sakramentów i sakramentaliów, aby jaśniej ukazać centralną tajemnicę życia Chrystusa i Kościoła, czyli misterium paschalne.² Choć liturgia zmarłych nie wchodzi w skład żadnego z sakramentów, jest jednak ściśle związana z chrztem i Eucharystią. Spróbujmy ukazać, na ile dynamizm paschalny, wynikający z realizacji tych dwóch sakramentów w życiu chrześcijanina, znalazł odbicie w nowych obrzędach i modlitwach pogrzebowych.

PASCHALNA SYMBOLIKA OBRZĘDÓW POGRZEBOWYCH

Celem posoborowej reformy obrzędów w tej dziedzinie jest m. in. takie dostosowanie symboli liturgicznych do uobecnienia tajemnic wiary, by były one dostępne i zrozumiałe dla współczesnego człowieka. Znak w liturgii umożliwiać ma wyrażenie na zewnątrz właściwymi słowami, symbolami, gestami i czynnościami rzeczywistości dokonującej się na płaszczyźnie transcendentnej.³ Przy takim rozumieniu kultu łatwiej jest dostrzec właściwe znaczenie znaków i symboli liturgicznych w odnowionej liturgii żałobnej. Wszystkie one zmiierzają do podkreślenia paschalnego charakteru śmierci chrześcijanina w świetle prawdy o powszechnym zmartwychwstaniu wskazując na fakt uczestniczenia przez chrzest w mistycznym życiu Jezusa Chrystusa wraz ze wszystkimi, płynącymi z tego faktu, konsekwencjami. Spośród elementów mało znanych w dotychczasowej liturgii zmarłych, a uwzględnionych przez nowe *Ordo Exsequiarum*, wymienić należy dwa znaki liturgiczne: paschał lub figurę zmartwychwstałego Zbawiciela i księgę Pisma św., które zaleca się umieszczać przy trumnie w czasie obrzędów liturgicznych. Może tam znaleźć się także krzyż, który jest nie

² Zob. J. Grześkowiak, *Tajemnica Chrystusa i Kościoła w odnowionych znakach liturgii*, CT (1975) nr 2 s. 81 n.; W. Hryniewicz, *Liturgia a misterium paschalne Chrystusa*. W: *Wprowadzenie do liturgii*, Poznań 1967 s. 96 n.

³ Zob. A. Vergote, *Gesty i czynności symboliczne w liturgii*, Conc 7 (1971) s. 100—109; A. M. Greeley, *Symbolizm religijny, liturgia i wspólnota*, tamże, s. 110—113.

tylko obrazem śmierci, ale znakiem nowego życia i zwycięstwa nad śmiercią, znakiem szczęścia i radości, które z krzyża zeszyły na ziemię (OE 38).

Paschał, który posoborowa liturgia w wyraźny sposób dowartościowała przez wykorzystanie go szerzej niż dotychczas w życiu liturgicznym Kościoła, zwłaszcza w obrzędzie chrztu i liturgii pogrzebowej, ma znaczenie wyjątkowe. Jest symbolem Chrystusa zmartwychwstałego i uroczyście poświęcony w wigilię paschalną przez cały rok liturgiczny ma przypominać wiernym, iż zmartwychwstanie Chrystusa jest podstawą nadającą sens naszej wierze. Podobnie jak w liturgii Wielkiej Soboty od paschalnego płomienia zapala się resztę świateł, tak w odnowionej liturgii chrztu ojcowie w imieniu ochrzczonych przed chwilą dzieci zapalają ich świece, symbolizując w ten sposób przyjęcie od Chrystusa zwycięskiej miłości i łaski włączenia w Jego życie. W nowych obrzędach pogrzebowych proponuje się, by obok paschału — symbolu Chrystusa — ustawić świecę, którą zmarły otrzymał na chrzcie św., a którą po skończonej liturgii żałobnej należy razem z trumną złożyć w grobie (OE 38). Taka symbolika jest jasna i czytelna dla uczestników pogrzebu. W momencie chrztu człowiek został obdarzony życiem Bożym, którego znakiem była paląca się świeca, a obecnie przez śmierć przechodzi do nowego życia. Jego życie w ziemskich warunkach skończyło się, zgasł płomień życia doczesnego. Chrystus jednak, którego symbolizować ma paschał, zawsze żyje tak dla żywych jak i dla umarłych, co wyraźnie podkreśla płomień świecy paschalnej.

Nowa liturgia żałobna zaleca również, by w czasie obrzędów na widocznym miejscu, np. na trumnie zmarłego, znajdowała się księga Pisma św. (OE 38). Ten nowy element obrzędów żałobnych ma głęboką wymowę, jeśli pamięta się o prawdzie, którą przypominała soborowa konstytucja o liturgii, iż Chrystus jest prawdziwie obecny w Kościele także przez słowo Boże zawarte w księgach świętych (por. KL 7). Biblia w czasie obrzędów pogrzebowych znajdująca się w pobliżu płonącego paschału uzupełnia jego symbol wskazując na naukę Bożą,

której zachowanie jest jedyną drogą do zapewnienia chrześcijaninowi radości zmartwychwstania.

Najpełniej wizja paschalnego przejścia chrześcijanina z życia doczesnego przez śmierć do życia wiecznego ujawnia się w znaku liturgicznym procesji żałobnej. Na jej czele niesiony jest krzyż, który odgrywa dużą rolę w całej liturgii Kościoła. W obrzędach pogrzebowych jako symbol zbawienia w szczególny sposób przypomina Tego, który przez swoją mękę i śmierć zwyciężył śmierć i przez chwalebne zmartwychwstanie obiecał nowe życie wierzącym. Krzyż niesiony na czele procesji pogrzebowej wyobraża Chrystusa, który jako „pierwszy spośród tych, co pomarli” (1 Kor 15, 20), wyprzedził nas w śmierci i dzisiaj prowadzi wszystkich do triumfu i radości zmartwychwstania.

Idący za krzyżem kapłan wiezie kondukt żałobny „jako wychowawca w zakresie wiary i minister pocieszenia” (OE 16). Charakterystyczną przy tym jest rzeczą, że posoborowe przepisy liturgiczne zalecają zmianę czarnego koloru szat liturgicznych, który oznacza jedynie żałobę i beznadziejność śmierci, na inny, bardziej odpowiadający mentalności danego narodu i lepiej wyrażający prawdę, iż w momencie śmierci życie „odmienna się, ale się nie kończy” (pref. żałobna). Druga instrukcja wykonawcza do konstytucji o świętej liturgii z 4 V 1967 r. dopuszcza używanie w oficjach i Mszach św. za zmarłych koloru fioletowego polecając konferencjom biskupów określenie również innego koloru liturgicznego, który by odpowiadał mentalności ludzi oraz podkreślał chrześcijańską nadzieję oświeconą tajemnicą paschalną (nr 23). Wydaje się, iż w Polsce najodpowiedniejszym będzie wprowadzony już do liturgii kolor fioletowy, wyrażający pokutę za popełnione grzechy, a jednocześnie nadzieję, że po ich przebaczeniu zmarły dostąpi łaski zbawienia.

Za kapłanem niesiona jest zwykle trumna zmarłego, który jako pierwszy spośród obecnej wspólnoty chrześcijańskiej odszedł na spotkanie z Bogiem, za trumną idzie najbliższa rodzina zmarłego, jego znajomi i przyjaciele (1 Kor 13, 12). Tak

rozumiany orszak pogrzebowy nie może być tylko odprowadzeniem zmarłego chrześcijanina na miejsce ostatniego spoczynku. Jest to raczej uroczyste wyjście na spotkanie drugiego pochodu, w skład którego wchodzi ci, którzy wyprzedzili nas w drodze do Pana. Przyjmując zmarłego, należącego do tychczas do Kościoła ziemskiego, prowadzą go przed oblicze Boga — miłosiernego Sędziego.

Wśród znaków liturgicznych, znanych w dotychczasowych obrzędach żałobnych, znajduje się obrzęd pokropienia i okadzenia zwłok. Pierwszy z nich jest przypomnieniem sakramentu chrztu, drugi natomiast jest wyrazem szacunku dla ciała zmarłego, które przez przyjmowanie pozostałych sakramentów świętych było za życia miejscem działania samego Boga i przybytkiem Ducha Św. (por. OE 10).

II. PASCHALNE MISTERIUM CHRYSYSTUSA W TEKSTACH MODLITW

Drugim, obok symbolu liturgicznego, podstawowym elementem każdego obrzędu jest modlitwa, która w przypadku obrzędów pogrzebowych oparta jest na przeświadczeniu, że zmarli potrzebują naszej duchowej pomocy. Nowe obrzędy pogrzebowe zawierają bogaty wybór tekstów modlitw do zastosowania w zależności od osoby zmarłego, okoliczności śmierci i zaangażowania religijnego zgromadzonej wspólnoty.

Modlitwy te przedstawiają śmierć zbawczą Chrystusa jako źródło życia wiecznego. Np.: „Wszchemogący Boże, Ty przez śmierć krzyżową Twojego Syna, Jezusa Chrystusa, zniweczyłeś śmierć naszą, a przez Jego spoczynek w grobie i chwalebne zmartwychwstanie uświęciłeś nasze groby i przywróciłeś nam życie nieśmiertelne, wysłuchaj naszych modlitw za wszystkich, którzy z Chrystusem umarli, zostali pogrzebani i z ufnością oczekują zmartwychwstania” (OE 199). „Panie Jezu, nasz Zbawicielu, Ty wydałeś się na śmierć, aby wszyscy ludzie mogli dostąpić zbawienia i przejść ze śmierci do życia (...). Panie święty i nieśmiertelny, który przez śmierć swoją otworzyłeś Twoim wiernym bramy życia (...), zwycięską

mocą wprowadź naszego brata do miejsca światłości, szczęścia i pokoju” (OE 169).

Integralną częścią misterium paschalnego Chrystusa jest fakt Jego zmartwychwstania. Chrześcijaństwo jednak zachodnie było dotychczas nie dość przepełnione świadomością roli, jaką odgrywa zmartwychwstanie Chrystusa w całym misterium zbawienia.⁴ O wiele wyraźniej akcentuje tę paschalną prawdę Kościół prawosławny, w którym problematyka zmartwychwstania zajmuje centralne miejsce zarówno w nauce jak i pobożności wiernych.⁵ Nowe obrzędy pogrzebowe w wielu miejscach przypominają fakt zmartwychwstania Chrystusa i jego związek z przyszłością eschatologiczną chrześcijan. Jedną z modlitw głosi: „Pomieważ zaś Chrystus zmartwychwstał jako pierwszy ze zmarłych (...), polecajmy brata naszego Panu, aby zatrzymał duszę w swoim pokoju, a ciało jego na nowo obudził w dniu ostatecznym” (OE 184). Podobnie podkreśla tę prawdę inna z modlitw nowego obrzędu: „Boże, Ty stworzyłeś niebo i ziemię i wyznaczyłeś bieg gwiazdom. Ty przez chrzest dałeś nowe życie człowiekowi, który popadł w niewolę śmierci, Ty posłałeś naszego Pana Jezusa Chrystusa, aby pokonał potęgę śmierci i zmartwychwstał dla zbawienia wierzących, Ty dasz udział w Jego zmartwychwstaniu wszystkim, którzy do Niego należą” (OE 194). Wyraża to również modlitwa na poświęcenie grobu: „Boże, Ty sprawiedliwie ukarałeś śmiercią człowieka, który przekroczył Twoje przykazanie, ale w Twojej dobroci wskazałeś mu drogę wiodącą do życia wiecznego przez pokutę i zmartwychwstanie w dniu ostatecznym” (OE 195).

„W sprawowaniu obrzędów pogrzebowych swoich braci chrześcijanie winni zawsze troszczyć się o potwierdzenie na-

⁴ Zachodnią teologię protestancką w tej dziedzinie omawia A. Nosol, *Śmierć i zmartwychwstanie człowieka*, CT 43 (1973) nr 3 s. 23—34 oraz W. Hryniewicz, *Eschatologia protestancka*. W: W. Granat, *Ku człowiekowi i Bogu w Chrystusie*, t. 2, Lublin 1972 s. 656—663.

⁵ Zob. W. Hryniewicz, *Eschatologia prawosławna*, art. cyt. s. 647 nn.

dział na życie wieczne (OE 2). Struktura rytowa nowego *Ordo Exsequiarum* stawia za zadanie budzić refleksję religijną zarówno wśród chrześcijan, jak i niewierzących uczestników pogrzebu chrześcijańskiego, iż śmierć jest jedyną drogą do osiągnięcia szczęścia wiecznego z Chrystusem, czyli „bramą otwartą na tę Światłość” (OE 167). Podstawą takiego pojmowania śmierci i obiecanego życia w niebie jest miłosierdzie Boże wobec człowieka, które jest przyczyną sprawczą męki i śmierci Chrystusa i życia wiecznego chrześcijanina. Sobór nazywa je „misterium miłości, które Pan objawił światu swą śmiercią i zmartwychwstaniem” (KDK 52). Dlatego nowe obrzędy pogrzebowe na wielu miejscach ukazują wizję Boga jako miłosiernego Sędziego, który „wybawia człowieka od śmierci i uwolni go od wszelkiej winy” (OE 46).

Liturgia każdego sakramentu i obrzędu kościelnego skierowana jest ku żywym i dlatego także liturgia za zmarłych, obok budzenia i podtrzymywania wiary w prawdę o powszechnym zmartwychwstaniu i życiu wiecznym z Chrystusem, zawiera wiele akcentów pociechy i chrześcijańskiej nadziei skierowanej ku pogrążonej w smutku wspólnotie wiernych. Np. według nowych obrzędów tzw. pożegnanie zmarłego (nr 46—48), które w dotychczasowej liturgii nie było właściwie uwzględnione i pozostawało jedynie w tradycyjnej pobożności ludowej, obecnie otrzymało formę obrzędu liturgicznego jako symbolu wiary w zmartwychwstanie. Przypomina ono żegnanie kogoś bliskiego udającego się np. w daleką podróż, z jednoczesną nadzieją na kolejne spotkanie. Kościół wykorzystując ten element psychologiczny uczynił z niego symbol liturgiczny, w którym wyrażona jest wiara w życie wieczne i powtórne spotkanie ze zmarłym po zmartwychwstaniu. Choć bowiem śmierć wprowadza zawsze jakieś rozłączenie, to jednak chrześcijanie, którzy z Chrystusem stanowią jedno, nawet przez śmierć nie mogą być nigdy rozdzieleni (OE 10).

W modlitwach bardzo często podkreślana jest świadomość Kościoła, że w obrzędach pogrzebowych biorą udział żywi ludzie. Pożegnanie ze zmarłym, chociaż pełne smutku, ożywione

jest nadzieją ponownego spotkania się z nim w niebie, gdzie „kiedyś brata naszego znów w radości przyjacielskiej uściśnięmy, gdzie jest miłość Chrystusa, który wszystko zwycięża, nawet śmierć zupełnie pokonał” (OE 185). Łączy się z tym modlitwa za nas, abyśmy „którzy teraz płacząc wzdychamy, mogli razem z bratem naszym iść naprzeciw Chrystusowi, gdy sam — Życie nasze — ukaże się w chwale” (OE 183). Najpełniej zaś ducha modlitw i całego ukierunkowania nowych obrzędów pogrzebowych na żywych uczestników liturgii wyraża modlitwa odmawiana na początku obrzędów, w domu zmarłego: „Bądź Pamię naszą ucieczką i mocą, podnieś nas z ciemności i smutku do światła i pokoju Twojej obecności. A ponieważ Twój Syn a nasz Pan umierając zniweczył naszą śmierć i zmartwychwstając przywrócił nam życie, prosimy Cię, daj nam tak dążyć do Niego, abyśmy po doczesnym życiu kiedyś spotkali się z naszymi braćmi tam, gdzie otrzesz wszelkie łzy z naszych oczu” (OE 34).

Nowe *Ordo Exsequiarum*, wprowadzając wiernych w istotę Kościoła jako społeczności eschatologicznej, przedstawia Bogu całego zmarłego człowieka, nie zaś tylko jego duszę, jak to miało miejsce w dotychczasowych obrzędach. Chrystus bowiem dokonał zbawienia całego człowieka z ciałem i duszą. Wiąże się to także z podkreśleniem prawdy o powszechnym zmartwychwstaniu. Modlimy się za zmarłego, by „radował się pokojem i wieczną światłością (...) oraz był wskrzeszony razem ze świętymi” (OE 30). Prosimy dla niego raczej o szczęśliwe przebywanie ze Zbawicielem niż tylko o spokój wieczny dla duszy. Zbawienie jest wynikiem miłości Boga do człowieka. Trudno więc sądzić, by Bóg tylko część umiłowanej i stworzonej przez siebie istoty miał zbawić i uratować od śmierci wiecznej. Takie ujęcie wiąże się z nowymi próbami teologów, dążących do całościowego ukazania śmierci i zmartwychwstania człowieka.⁶

⁶ Zob. W. Breuning, *Śmierć i zmartwychwstanie w przepowiedaniu*, Conc 4 (1968) s. 61—72; L. Boros, *Istnienie wyzwolone* (tł. pol.), Warszawa 1971 s. 50.

III. OBRZĘDY ŻAŁOBNE A DYNAMIZM PASCHALNY SAKRAMENTÓW

1. Związek obrzędów pogrzebowych z sakramentem chrztu

Liturgia żałobna łączy się ściśle z podstawowym aktem życia chrześcijańskiego, jakim jest sakrament chrztu. Wizja zmartwychwstania ukazana przez nowe obrzędy pogrzebowe odnosi się w pierwszym rzędzie do tych, którzy zostali złączeni z Chrystusem przez ten sakrament. Stąd choć dopuszcza się pogrzeb dzieci nieochrzczonych, w zasadzie pogrzeb chrześcijański przeznaczony jest dla zmarłych chrześcijan. Chrzest, zwłaszcza przez zanurzenie, jest wyraźnym znakiem pogrzebania z Chrystusem dla grzechu, a wyjście z wody jest symbolem zmartwychwstania do nowego życia. Podobnie jak przed laty przyniesiono do kościoła dziecko, by przez chrzest włączyć je w życie i śmierć Chrystusa, tak w liturgii za zmarłych przynosi się do świątyni zwłoki człowieka dorosłego w celu ich pogrzebania na zmartwychwstanie z Chrystusem. W chwili chrztu świętego człowiek stał się uczestnikiem życia, śmierci i zmartwychwstania Chrystusa, jednocześnie umierając dla grzechu, aby żyć dla Boga (por. Rz 6, 3—11). Pogrzeb chrześcijański jest wyrazem wiary w koniec ciała zniszczalnego, niechwalebne, słabego i zmysłowego, z którego ma powstać ciało niebieskie, niezniszczalne, chwalebne i mocne (por. 1 Kor 15, 42—44). Świadczy też o całkowitej przynależności człowieka do Boga, co podkreśla jedno z sponsoriów odnowionego obrzędu: „Zanim się narodziłem, poznałeś mnie i na obraz swój Panie mnie ukształtowałeś. Teraz oddaję Tobie, Stwórczo, moją duszę” (OE 188).

Wspólnota chrześcijańska odwołując się do pierwszego wyboru dokonanego przez człowieka w sakramencie chrztu modli się, „aby ten, który przez chrzest stał się przybrany dzieckiem Bożym i w ciągu życia wielokrotnie karmił się ciałem Chrystusa, teraz został wezwany na ucztę dzieci Bożych w niebie i razem ze świętymi stał się dziedzicem obiecanej od

wieków nagrody” (OE 183). Podobną myśl nawiązującą do przyjęcia przez zmarłego sakramentu inicjacji chrześcijańskiej oraz sakramentu bierzmowania zawiera m. in. jedno z wezwań modlitwy powszechnej, w którym zgromadzeni wierni proszą, by „Jezus, który obmył naszego brata wodą chrztu i w sakramencie bierzmowania wycisnął z namię na jego duszy, przyjął go do grona swoich wybranych” (OE 56).

W momencie chrztu łączymy się nie tylko z Chrystusem, ale i z braćmi tworząc razem wspólnotę Kościoła. Dlatego również śmierć chrześcijanina oraz uroczystości pogrzebowe nie są sprawą prywatną, lecz stanowią akt społeczny. Zarówno więc w momencie konania człowieka jak i w liturgii żałobnej istnieje potrzeba towarzyszenia obecnością i modlitwą temu, który przygotowuje się na spotkanie z Panem. Społeczność parafialna, która się gromadzi podczas liturgii pogrzebowej, zwłaszcza podczas Mszy żałobnej za duszę zmarłego, reprezentuje cały Kościół powszechny polecając swego zmarłego Bogu.⁷

Obrzędy pogrzebowe doprowadzają do końca proces poświęcenia się Bogu oraz wypełniają akt konsekracji rozpoczętej w sakramencie chrztu i kontynuowanej w Eucharystii, do której zmierzało całe życie prywatne, zawodowe i społeczne chrześcijanina. Śmierć jest w tym kontekście ostatnią możliwością kształtowania siebie na wzór Chrystusa ukrzyżowanego. Chrześcijanin dźwigając w życiu swój krzyż i umierając dla siebie, by żyć dla Boga, w ostatniej chwili życia wspomina znak krzyża, którym został naznaczony przy chrzcie i przypisany Chrystusowi. Śmierć stanowi więc misterium kulturowe, w którym dopełnia się włączenie człowieka w tajemnicę paschalną, otwierające chrześcijanina na liturgię niebieską.⁸

⁷ Zob. R. Zielaśko, *Parafia jako zgromadzenie liturgiczne*, STV 6 (1968) nr 2 s. 75—105.

⁸ M. Pisarzak, *Aspekt paschalno-eschatologiczny liturgii zmarłych*, RBL 25 (1972) s. 252—256.

2. Paschalny wymiar Eucharystii w liturgii zmarłych

Teksty modlitw *Ordo Exsequiarum* odwołują się nie tylko do chrztu, ale i do udziału zmarłego w innych sakramentach Kościoła, zwłaszcza Eucharystii. Sprawowanie tego sakramentu jest najdoskonalszym znakiem liturgicznym obrzędów żałobnych, gdyż jednoczy chrześcijanina z pamiątką śmierci i zmartwychwstania Chrystusa. Zebrani wokół stołu eucharystycznego „znajdujemy pociechę w obietnicy przyszłej nieśmiertelności” (z pref. żałobnej). Tak jak Pascha Chrystusa, Eucharystia posiada trzy integralnie z sobą związane elementy: nawiązuje do minionych już wydarzeń zbawczych, aktualnie obdarza łaską dającą życie i antycypuje przyszłą ucztę mesjańską w niebie.⁹ Związek Najśw. Sakramentu ze śmiercią chrześcijanina przejawia się w udzielaniu umierającemu ostatecznego daru Kościoła, jakim jest Wiatyk, będący szczególnym symbolem uczestnictwa w śmierci Chrystusa i Jego przejścia do Ojca. Stanowi on pomoc w przezwyciężeniu śmierci, zgodnie z obietnicą Chrystusa: „Kto pożywa moje Ciało i pije moją Krew, ma życie wieczne, a ja go wskrzeszę w dniu ostatecznym (J 6, 54).¹⁰ W liturgii żałobnej „Kościół ofiarowuje za zmarłych eucharystyczną ofiarę Paschy Chrystusowej, zanoszą za nich modły i błagania, ażeby przez dokonującą się wspólnotę wszystkich członków Chrystusa wypraszać dla jednych duchową pomoc, a innym podawać pociechę nadziei” (OE 1). Przez ofiarę mszy św. Kościół naucza więc o potrzebie niesienia pomocy duszom zmarłym, wyraża wdzięczność Bogu za to, że poprzez śmierć człowieka objawia swoje zwycięstwo

⁹ Zob. A. Jankowski, *Eucharystia jako „Nasza Pascha”* (1 Kor 5, 7) w *teologii biblijnej Nowego Testamentu*, RBL 28 (1975) s. 98; B. Lewandowski, *Msza święta jako tajemnica paschalna Chrystusa w nowych modlitwach eucharystycznych*, AK 62 (1970) t. 74 s. 267 n.

¹⁰ J. Stefański, *Pastoralno-teologiczne implikacje nowego obrzędu namaszczenia chorych*, AK 67 (1975) t. 85 s. 128—130; M. Pisarzak, art. cyt., s. 254.

nad nią, i jednocześnie czci pamięć zmarłych, którzy uczestniczą w misterium Chrystusa.¹¹

Pogrzeb chrześcijański od najdawniejszych czasów związany był z ofiarą eucharystyczną. Do czasu ostatniej reformy liturgicznej w mszale rzymskim zachowały się trzy formularze mszy żałobnych: pogrzebowy, rocznicowy i codzienny. *Missale Romanum* Pawła VI opublikowany w 1970 r. podaje ich jedenaście oraz zamieszcza zestaw modlitw do zastosowania w zależności od tego, kim był zmarły. Teksty tych mszy św. także podkreślają paschalny charakter śmierci chrześcijańskiej oraz prawdę o radości wiecznej i o powszechnym zmartwychwstaniu. Szczególnie akcentuje to śpiew *Alleluja*, który zachowany został w odnowionej liturgii mszy żałobnej. Nowy mszał wielką wagę przywiązuje do ofiary mszy św. w czasie uroczystości żałobnych. „Eucharystyczną ofiarę Paschy — czytamy w uwagach wstępnych — składa Kościół za zmarłych, ażeby przez nawiązanie wspólnoty pomiędzy wszystkimi członkami Chrystusa, gdy jednym wyprasza duchową pomoc, innym przynosiła pociechę nadziei”; na pierwszym miejscu nowy mszał wymienia mszę pogrzebową, która „wśród mszy świętych żałobnych zajmuje naczelne miejsce”.¹² Inne zaś msze, zwane dawniej codziennymi, zaleca się odprawiać stosunkowo rzadko, aby podkreślić chrysto-centryczne ukierunkowanie liturgii i roku kościelnego z jednoczesną świadomością, iż każda msza św., niezależnie od swego formularza, sprawowana jest tak za żywych jak i zmarłych członków Kościoła.

Eucharystia jest wielbieniem Boga za dzieło zbawienia przez całą wspólnotę Kościoła, gdyż z łączności z Chrystusem, Głową mistycznego Ciała, wynika także łączność z całym ludem Bożym. W czasie uroczystości żałobnych najdonioślejszym jest aspekt eschatologiczny uczty paschalnej, będącej zadatkiem stałego przebywania ze Zbawicielem. Eucharystia jako spotka-

¹¹ A. Labudda, *Nowe „Ordo Exsequiarum”*, AK 64 (1972) t. 78 s. 440 n.

¹² *Institutio Generalis Missalis Romani* (335. 336). Tłumaczenie polskie dokumentu podaje E. Sztafrowski, *Posoborowe Prawodawstwo Kościelne*, t. 2, z. 2, Warszawa 1968 s. 166.

nie człowieka z Bogiem umacnia dzieło zjednoczenia rozpoczęte w sakramencie chrztu. Spotkanie z Chrystusem w Eucharystii jest jednocześnie szansą spotkania się ze zmarłymi, którzy odeszli w stanie łaski uświęcającej i uczestniczą w nieśmiertelności samego Boga.¹³

IV. ELEMENTY PASCHALNE W OBRZĘDACH POGRZEBOWYCH DZIECI

Charakterystycznym elementem nowego *Ordo Exsequiarum* jest ryt obrzędów pogrzebowych dzieci, który stanowi odpowiedź na postulat Soboru, by „starannie rozpatrzyć obrzęd pogrzebowy dzieci i dołączyć doń własną mszę” (KL 82).¹⁴ W modlitwach za zmarłego człowieka dorosłego towarzyszy nam świadomość, że potrzebuje on naszej modlitwy, gdyż każdy, kto nie został oczyszczony, nie osiągnie szczęścia wiecznego. W modlitwach związanych z pogrzebem dziecka nie ma potrzeby modlić się o darowanie win, gdyż dziecko nie zdołało obrazić Boga grzechem. Stąd w tekstach modlitw podkreśla się przede wszystkim wiarę w fakt, że zmarłe dziecko, przez chrzest włączone w misterium paschalne Chrystusa, bezpośrednio po śmierci osiągnie zbawienie, a w przyszłości zmartwychwstanie na życie wieczne. Jedną z modlitw uczy: „To dziecko przez chrzest święty zostało przybranym dzieckiem Boga. Niepojętym dla nas wyrokiem swojej Opatrzności Bóg wezwał je do siebie. Ciało, które dzisiaj grzebiemy, kiedyś zmartwychwstanie i okryje się kwiatem nowego, wiecznego życia. Ponieważ mocno wierzymy, że ochrzczone dziecko raduje się już życiem wiecznym, błagajmy Boga, aby zesłał pociechę i ukojenie rodzicom i bliskim, a nam wszystkim dał pragnienie nieba” (OE 227). Teksty obrzędowe nawiązują więc wyraźnie do przyjętego przez dziecko sakramentu inicjacji chrześcijańskiej i wyrażają pewność zbawienia. Choć trudno jest w ludzkich

¹³ A. L. Szafranski, *Teologia liturgii eucharystycznej*, Lublin 1974 s. 247.

¹⁴ Por. C. Braga, L' „*Ordo Exsequiarum*” per i bambini, EL 84 (1970) s. 160—168.

kategoriach myślenia zrozumieć Boży sposób postępowania, w liturgii dziękuje się Bogu za łaskę zbawienia, a główny nacisk kładzie się na prośbę o pociechę dla rodziny zmarłego oraz o umocnienie wiary zebranej wspólnoty wiernych.

Na szczególną uwagę zasługuje ryt obrzędów pogrzebowych dzieci rodziców chrześcijańskich, które zmarły przed otrzymaniem sakramentu chrztu. Teologia współczesna nie sprecyzowała w sposób dostatecznie jasny, jaki jest los dzieci zmarłych przed otrzymaniem chrztu. Na ogół jednak teologowie są w zasadzie zgodni co do faktu, że Bóg w swojej wszechmocy i miłosierdziu oraz dzięki powszechnej woli zbawczej, obejmującej wszystkich ludzi, może i poza sakramentem chrztu obdarzyć zmarłe dzieci swoją łaską zbawienia.¹⁵ Takie stwierdzenie stało się podstawą liturgii żałobnej zmarłego dziecka nieochrzczonego. Teksty modlitw podkreślają pewność Bożego miłosierdzia dla wszystkich ludzi w oparciu o powszechną wolę zbawczą Chrystusa. Podobnie jak przy pogrzebie dziecka ochrzczonego modlitwy koncentrują się wokół bólu rodziców i bliskich: „Boże, Ty przenikasz ludzkie serca i udzielasz im pociechy, Ty znasz również wiarę ich rodziców, utwierdź ich przekonanie, że dziecko, które oplakują, ogarnia Twoja ojcowska miłość” (OE 226).

ZAKOŃCZENIE

Struktura *Ordo Exsequiarum*, zgodnie z postulatem ostatniego Soboru, podkreśla paschalny charakter śmierci chrześcijańskiej przy pomocy znaków i symboli liturgicznych oraz tekstów modlitw. Nawiązują one do całego życia zmarłego chrześcijanina, a zwłaszcza do sakramentu chrztu i Eucharystii jako pokarmu na życie wieczne. Liturgia pogrzebowa obok szacunku dla ciała zmarłego i nauki o potrzebie modlitwy wstawienniczej umacnia wiarę w powszechne zmartwychwstanie.

¹⁵ F. Dziasek, *Pośmiertny los dzieci nie ochrzczonej*. W: Pod technieniem Ducha Świętego. Współczesna myśl teologiczna, Poznań 1964 s. 427—456; A. Turck, *Notes sur les funerailles d'enfants non baptises*, LMD 26 (1970) s. 113—118.

Omówione jednak obrzędy i modlitwy nie są elementami bezwzględnie stałymi. Wyrażając bowiem prawdę o udziale człowieka w misterium paschalnym Chrystusa, mogą ulegać zmianom ze względu na różnice mentalności i kultury człowieka. Nie jest więc wykluczone, że po latach poddane zostaną dalszej reformie, tak aby liturgia mogła być wyrazem pobożności ludzi żyjących w określonych warunkach czasowych i geograficznych, dostosowana do ich sposobu myślenia, zwyczajów i kultury religijnej. Znaki bowiem liturgiczne nie mają charakteru ponadczasowego. Niezmienny jest tylko ich sens. Mają one ułatwiać chrześcijaninowi konkretnej epoki przeżywanie misterium zbawienia podtrzymując jego wiarę w ostateczne przyjście Chrystusa. Podobnie jak życie ziemskie człowieka nabiera pełnego znaczenia w świetle prawdy o powszechnym zmartwychwstaniu, tak i liturgia Kościoła pielgrzymującego otrzyma swój doskonały kształt dopiero w Kościele triumfuującym.

The New Ordo Exsequiarum and the Paschal Mystery of Christ

Summary

Over a long period of time the Church funeral rites placed the accent on prayers for the soul of the deceased person rather than on his resurrection, stressing fear of the judgement of God. In order to elucidate the tenets of our faith to the faithful, the Second Vatican Council reformed the rites of certain Sacraments and other liturgical services to enable the Christian to play a more active part in them. One of the first rites to undergo reforms was the funeral rite. The decrees of Vatican II aimed at bringing forth the paschal character of a Christian's death (*Constitution of the Sacred Liturgy* 81). The present study tries to find an answer to the question how the new *Ordo Exsequiarum* has responded to the postulates of Vatican II.

The introduction explains symbols used by the new rites, showing faith in resurrection of the body and in everlasting life with God. The Paschal Mystery is clearly explained in the words of various prayers used in the new rite. The theology of the prayers, however, is not dealt

with in the present study. The rite stresses the Resurrection of Christ and its link with the eschatological future of a Christian. Although the funeral service is not a Sacrament as such, it is closely linked with the Sacraments, especially with Baptism and Holy Eucharist.

The new funeral rite is, in fact, an affirmation of faith in the resurrection of a Christian. The structure of the new rite makes the faithful acquainted with the essence of the Church life, taking into account the personality of the deceased as a whole. The universal will of Salvation is expressed also in the rites concerning children who died before being baptised. According to the postulates of the Council, the whole structure of the rite stresses the paschal character of death which is shown in liturgical symbols and prayers. The latter refer to the life of the deceased as a total, particularly to his being incorporated to the Paschal Mystery of the Saviour and to his own faith as expressed by his receiving of other Sacraments, first of all the Eucharist as a nourishment for everlasting life.

P. Nitecki